

Ende i ri me moshë, sado i ligштуem kahë shëndeti, unë, aso pranvere 1929, jipshem gjithënjë mësim gjuhët ndër klasët e nalta të gjimnazit.

Lajmi i shpallun atëherë prej fletoresh e revistash mbrenda e jashta Shqipëni, se gjindej ndër arkivat e Romës një kopje e librit ma të vjetrit¹ shqip (1555), qyshë ndë fillim më kishte trandë e elektrizue.

Më dukej si çudë, nuk e kuptojshem dhe griheshem vetë me vete kahë mendojshem, si mund te rrijshin indiferentë sidomos masat intelektuale ndë një Shqipni, Shtet ndë vete, ndaj visarit buzukjan!

Kahë s'më linte e keqja e atij monumenti jetik, vorrue nd'errësin' e libravet të hueja larg atdheut, nd'atë pakicën teme, gjithësa munda dhe gjithësa dija, nxita e mërzi të madh e të vogël, t'a kapshin ma me zell çashtjen e çimelit² ndë fjalë.

U desh do kohë djeri që ata, të cilët kishin punë ndë dorë, t'a kuptojshin randësin'e dokumentit dhe t'a shndroshin ndë realitet dëshirin e vullëndetmirëvet.

Sigurisht, jo porsi ma kompetenti, por...s'e dij; ndashti pse u dëftova aqë entuzjast, qeshë zgjedhë vetë³ për këtë misjon; d.m.th. të siellshem ndë tokën Shqipëtare, - mbassi s'ishte e mundunë kopjen origjinale, që njihet e vetmja ndë botë, - ndemose librin e fotografuem, që të mundshin kështu studjuesët e pastudjuesët me e kundruem pasqyrën e shqipes së folunë prej së parësh si në shekullin fill mbas deket së Skanderbeut.

* * *

U nisa. Por, shi⁴ ate ma të parë natë ndë cilën mbërrina ndë Romë, krejt entuzjast për misjonin tem, m'u prish. Kur më qiti rasa t'ia përmendshem dikuj qëllimin, për të cilin kishem ardhë, m'a priti truq: "Edhe unë mirrem me kësosh punësh, jam hulumtues dokumentash së vjetër. Por, po kam keq të ju thom një fjalë: Kini ardhë ndë një kohë të keqe. Këso ditësh vapet,

* Shkruar me rastin e 400-vjetorit të *Mesharit* dhe botuar së pari në revistën "Nëndori" 1955, nr. 3, f. 76-79.

1 Të vihet re se J. Rrota në ndikimin e sintaksës së Gjon Buzukut lakon disa herë edhe mbiemrin bashkë me emrin (e ashtuquajtura dukuri e biflektizmit).

2 Italisht *cimelio* "send i çmuar për vjetërsinë e tij dhe për përkatësinë në një epokë historike të veçantë, antikë, relike".

3 qeshë zgjedhur unë (d.m.th. prej një instance eprore).

4 pikërisht natën e parë...

biblijoteka, me të cilën kini punë Ju, ashtë mbyllë, mbasi personeli gjindet i shpërndam ndër pushimet verore”.

Ato fjalë më ranë si ujët valë. Me kaqë, ideali dhe entuzjasmi, me të cilin ishem nisë për këtë udhtim të jashtëzakonshëm, automatikisht binte poshtë. Shto shpenzimet, dhe... ma zi marrja, se dami. Misjoni im; barra m’e zhvorrue Buzukun, erdh e m’u pështjellue aqë, sa, për një ças u pendova, pse ia kishem hy ndopak.

Kishem ra⁵, pse kështu kishem urdhën, ndë një monastir të për bam prej fretënsh spanjollë, vetëm prej kësish. Tashti, për fat temin aty banonte edhe nje frat piktor, i dërguem prej pronvinçës⁶ së vet, për të nxjerrun kopje nga originalet e kryevepravet të Pinakotekës së Vatikanit. Artisti, A. Eugjeni ishte fort i njohtun ndër ato ambjente; kishte taserën me hy e me dalë pa taksë.

Ndë gjithatë demoralizim ku gjindeshem, m’u duk një ndërmjetës i aftë, për të më çelë shteg nd’atë punën teme. Prandej, unë, gjithëkund bisht mbas si⁷. A. Piktori kishte aty ndër Muzejt e përmëndunë një zyrtar, kolegë të vetin; bashkëvëndas. Hapat e gjurmimit të parë i filluem te ky.

Para së gjithash na drejtoi te një rojtarësh së Biblijotekës, te një plak. Aty mormë vesht, se arkivet ishin gjithënjë çelë; edhe pamë vizituesët, që hyjshin e dilshin... M’erdhi fryma!

Bana si bana, e të nesërmen hyna edhe unë ndë Biblijotekë. Mirë se hyna, por ku do t’ua nisshem kërkesavet, unë, që, përposë emnit t’auktorit dhe të titullit të trilluem të *Mesharit*, nuk kishem kurrnjë shenjim tjetër?...Duhet me u gjetë mbrendë nd’atë pyllë të dendun librash e dokumentash, sikurse gjindeshem unë atë ditë për ma të parën herë ndë jetën teme, për të pasun iden, çka është ajo Biblijotekë!

Më drejtuenë te sekcjoni i ungijivet të vjetër: Dorëshkrime artistike apor inkunabula⁸, të lidhunë shumica me lëkurë apor edhe ndër përgamene; disa, të mëdhaj sa unë ndë kambë. E e siellshem prej fundit mbë krye katalogun e atyne punimeve të vjetra: Ungij gjithënduerë gjuhësh, ritit e stilit. Po, ç’dobi? Shqip, kurrjgâ, kurrkund!...

E vijova unë për do dit të mira ndër këto kërkesa të pafrytshme. Vijova djeri që një ditë m’a bani njeni rojtarësh: “D. Çiril Korolewsky, ai mirret me këso shkrimesh e botimesh së soçme liturgjike të kishëvet orjentale.” – Edhe m’a dëftoi tavolinën ku punonte.

Por mjerisht aso ditësh, ndërsa unë ishem ndër grepa, tryeza e tij shihej gjithmonë thatë. Ku ishte D. Korolewsky?... Kishte shkue – më thanë – diku

5 Kështu thuhet shqip, ndërsa sot mjerisht do të ishte: *isha akomoduar*.

6 Provincë - qark kishtar (në organizmin e kishës katolike) që përfshin disa dioqeza dhe drejtohet nga një arkipeshkop.

7 mbas si – mbas tij (*si* – formë e vjetër e rrejdhores së përemrit *ai*).

8 incunabula quhen librat e shtypur në shek. XV, kur sapo kishte nisur arti i shtypshkrimit, pas shpikjes së J. Gutenbergut më 1445.

ndër rrethet e qytetit për pushime verore. Por, më siguruanë, se, mbas fjalës së lanunë, nuk kishte vonesë.

Edhe unë, për ditë nade, punën ma të parën, sa shkojshem ndë bibljotekë; me pyetë derëtarin, a kishte këthye D. Çirili!

Nuk kaluenë shumë dit njimend, edhe një rojtar m'a dha lajmin e gëzueshëm, se tek e mbramja i dëshruemi kishte mbërri natën para.

E prita. Për një që më pau, m'a bani: "Po a Ju jini ai Frati nga Shqipëria, që më kërkoni tash një javë?... Buzukun lypni? Qe; më falni sa t'i ap fund njëkësaj letre që kam ndë dorë, edhe Jua pruna."

Të më kishte thanë, se m'ishte ngjallë prej vorrit njëni robësh së mi të dekunë, nuk e di, se do t'ishem gëzue ma fort. Sa s'kjeshtë tue i ra ndë guj përpara, me i puthun kambën. Kaq!

Tre minuta, nuk vonoi ma, për t'a krye atë shkresë, por mue m'atëherë, kur e kishem, si me thanë, Buzukun ndë grusht, ata minuta m'u duknë orë.

Dikur u çue, e la tavolinën; edhe, pa më thanë mue gjâ, shkoi e humbi mbas do raftesh së mëdhaj librash, sa... Nuk vonoi sa ndora, kur, si triumfalisht, m'a dorëzoi blenin e dëshruem.

Sa s'qava prej gëzimit. E mora ngrykë Buzukun e dashun, e putha me nderim edhe u vuna mbë tryesën e madhe të studjuesavet.

Edhe nisa t'a shfletsoj si i dëshruem me mall e poni⁹, njashtu sikurse shfletohen letrat e shtrënjta të njëj miku të vjetër... Kaqë i kishem këcye përsypri atij visari të çëmueshëm, sa më bje ndër mendë, se njëni rojtarësh m'u afrue e më tha ndë vesh: "Ma kadalë! Këqyrni, mos t'a damtoni tue e shfletsue: është gjâ e vjetër -... Mandej jo vetëm me i vu duerët sypril".

Kishte arsye, e pashë, të mi qitte ndër mendë rregullat ma elementaret e këtyne rasave; por, ç'ti bâjsh!... Unë atëherë kishem tretë faret, dhe s'dijshem ku ishem prej gëzimit e mallit.

Këndova mbë të sa këndova, djeri që u ba koha me i lirue salonat e leximit.

Njashtu edhe nd'e nesret e nd'e mbasnesrit; s'kishem të ngim. Një herë së parit rishtar i pamësuem me stilin dhe grafin buzukjane, ngurojshem. Por, menjëherë ia mora dorën leximit, dhe s'm'u bante ma me e lëshue.

Nuk e tora gjatë. Fill njaty të tretën a të katërtën ditë mbasi u këndaqa me të, u informova për fotografistin e bibljotekës. Më paraqitnë një farë Sansaini-t. Pashë modelat, i zgjodhmë, dhe ramë ndë godi për çëmim. Venduemë me ia hy punës pa tjetër: me fotografue krejt Mesharin, me m'a lidhë – dy kopje ndë lëkurë, njenën ndë rason¹⁰. Për këto punime më kërkoi Stabilimenti nj'a tri javë afat.

Edhe unë ndë këtë ndërkohë e lashë Romën, e dola me kërkue ngjeti për dokumenta të shqipes.

9 *poni* (greqisht) 'dhemshuri'.

10 Një lloj pëlhere e veçantë me shkëlqim, që përdorej edhe për të veshur kapakë librash.

* * *

Ndë krye të tri javëvet, t'u këthyemen ndë Romë, puna ma e para, m'u pjekë ndë fotografistin sypërmarrës. Stabiblimenti Sansaini i kishte ndejë përpikënisht kontratës. Kur m'i qiti me i pa blejt e lidhunë, më qeshi buza, ma fort zemra.

Sadoqë për dukë t'a kënaqshin synin, tue i shfletsue vërtetova, se reprodukcioni¹¹ ndër të tria kopjet nuk ishte ashtu i pastër dhe i qartë, si e kishem dëshruem. M'u prish pak. E po, thashë, cila vepër njerëzore mund të dalë prej doret së mjeshtrit krejt pa kurrnjë të metë a njollë?

Por prap mendova, se njëni vend i mbyllët i kopjes **a)** mund te ndriçohej me tekstin e kopjes **b)**.

Më kishte marrë mëndësh fotografisti me të lidhant aqë elegant, sidomos t'asaj me rason; e... s'i bana ma fjalë.

U gëzoja sa s'ka posaçe¹² kahë mendojshem se me kaqë misjoni im kishte marrë një përfundim të mirë, e se tash mund t'u këthejshem ndë vend tem me ball hapët.

I dhashë drejtimin¹³, të m'i binte ku rrijshem: SS. Quaranta. T'i marrmen ndë dorëzim "Buzukat" e lidhunë, aty për aty ia pagova sypërmarrësit punën: përsa më bje ndë mendë, nga 1200 lt. kopjen.

Tre blejt ndën sqetullë, me atë fill ngava të Libreria e famëshme "Desclée". I porosita të m'i impakojshin¹⁴ sa ma mir dhe të m'i sigurojshin me garansit ma të fortat të zyrës postare.

Ndërkaq i hoqa edhe vetë spirancat prej Romës edhe mora drejtimin kahë vendi im. Çka do të bajshem ma rrugash?

.... Një javë, nuk e besoj se vonoi ma tepër; edhe qe, se m'erdhi lajmi i zyrës së postelegrafës, që më njohtonte, se Buzukat kishin mbërri ndë doganën e qytetit.

* * *

Sa i vogël edhe unë!... Këndaqeshem tue i këqyrë ata tre blej. Si të kishem bâ një punë të madhe!

11 Riprodhimi fotografik, fotografia e tekstit të "Mesharit".

12 Posaçërisht, sidomos.

13 Fjala *drejtim* është përdorur sidomos në gjysmën e pare të shek. XX me kuptimin "adresë"

14 T'i paketonin.

